

LIVIVS CIOCÂRLIE. TWO NOVELS, ONE CITY

Teodora Ecaterina Dancău (Danciu)

PhD Student, West University of Timișoara

Abstract: Our paper relies on two novels written by Livius Ciocârlie, „Un Burgtheater provincial” and „Clopotul scufundat”. These texts have in common the space of Timișoara, the author’s birthplace. The two novels complete each other’s vision intentionally. If in „Un Burgtheater provincial” the city – as the main theme of these literary products – reveals its structure in its local and particular histories, also recovering other spaces from Banat which are significant for the becoming of this region, the other novel’s purpose is to recreate the process of the writer’s family’s life by recapturing every single detail of this personal universe in order to keep it registered in his literary and also documentary writing.

Keywords: Timișoara, Literary Cartography, Autobiography, Memory, Subjective Geography

Dacă apelăm la o abordare sociologică a literaturii, adică la o radiografiere atât a spațiului în care apare un text, cât și a lumii ficționale pe care o propune (vorbim aici de textele care își propun o dimensiune autobiografică, explicită sau nu), putem spune că prezentul studiu încearcă să recupereze, prin înțelegerea valorii de document a unei scrieri literare, etape de configurare a unui spațiu. În această direcție înscriem această cartografie literară pe care Livius Ciocârlie o construiește orașului Timișoara în două dintre romanele sale, „Un Burgtheater provincial” și „Clopotul scufundat”. Fără să avem intenția emiterii unei teorii pretențioase asupra conceptului de cartografie literară, îl definim ca imagine a toposului urmărit în text, devenită construct mental subiectiv, calitate inerentă din moment ce avem ca suport literatura autorului menționat. Două sunt valențele acestui construct: Timișoara devine produsul ficțional al scriitorului și pretext pentru reprezentările cititorului, acesta din urmă fiind variabil în timp. Se cuvine să ne întoarcem totuși spre sensul de bază al cartografiei din perspectiva disciplinei care o utilizează în primul rând – geografia. În acest sens, pentru clarificare, am apelat la volumul colectiv „*Elements of Cartography*” din 1995, editat de Arthur H. Robinson, Joel L. Morrison, Phillip C. Muehrcke, A. Jon Kimberling și Stephen C. Guptill pentru a ne apropia cât mai mult posibil de sensul inițial al termenului. În capitolul „*Nature of Cartography. Forms of representation*”, autorii justifică utilitatea acestuia prin nevoia umană de a înțelege mediul în care trăiește: „Dorința noastră pentru o imagine spațială a lucrurilor în mediul nostru este la fel de normală ca respiratul. Această imagine poate fi simplă, ca atunci când ne preocupă relațiile de bază, cum sunt <<înăuntru>> sau <<afară>>, aproape sau departe. Sau poate fi destul de sofisticată, ca atunci când implică o serie de concepte abstracte, cum ar fi distribuția poluării aerului”¹. Ceea ce atrage atenția în

¹ „Our desire for spatial imagery of things in our environment is as normal as breathing. This imagery can be simple, as when we are concerned with such basic relations as inside or outside, near or far. Or it can be quite sophisticated, as when it involves such abstract concepts as distribution of air pollution”. (Arthur H. Robinson, Joel L. Morrison, Phillip C. Muehrcke, A. Jon Kimberling, Stephen C. Guptill, *Elements of Cartography*, Sixth Edition, Editura John Wiley & Sons, Inc., Printed in the United States of America, 1995, p. 9).

primul rând în acest punct de vedere este noțiunea de *imagine spațială* care subliniază nevoia și, în același timp, capacitatea omului de reprezentare a spațiului, de asumare și de recunoaștere a lui. Locul devine astfel și un construct mental. În sfera literară, hărțile literare ar permite cititorului să observe două lucruri: *localizarea* – „locul de care sunt legate formele literare: fiecare dintre ele cu geometria ei particulară, cu limitele ei, cu tabu-urile sale spațiale și rutele preferate.” și „evidențiază logica *internă* a narațiunii: domeniul semiotic în jurul căruia o acțiune se conturează și se organizează”².

Didactic, în deschiderea romanului „Un Burgtheater provincial”, Livius Ciocârlie își individualizează statutul de autor, numindu-se *autor-cititor*. În acest fel, își situează textele în zona documentară prin precizarea surselor asimilate (texte de istorie, anchete oficiale, jurnalul fratelui, propriul jurnal, propria corespondență din timpul studenției), menite să recupereze la nivel particular trecutul personal, genealogia familiei, așadar să definească etapele de evoluție ale istoriei familiei și, la nivel general, să surprindă ritmurile unui areal urban multicultural. Ambele aspecte se determină reciproc, în simultaneitate.

Să revenim însă asupra condiției de *autor-cititor* și să-l lăsăm pe scriitorul bănățean să-și comunice definiția: „Autorul-cititor a avut la îndemână felurite scrieri tipărite sau private pe care le-a tratat în chip felurit. Reproducându-le fragmentar, le-a ordonat după ideea lui. Le-a parafrazat, le-a comentat, le-a rescris, din când în când adăugând altele în spiritul lor. Intenția lui, nicidecum modestă, n-a fost să întocmească o colecție : a vrut să construiască un soi de cronică, un soi de roman.”³

După această etapă de clarificare a poziției din care vom începe cartografierea toposului, nu ne rămâne decât să trecem la identificarea reprezentărilor pe care le proiectează autorul, reprezentări pe care le putem analiza și ca realități sociologice, fără să punem în paranteze valoarea lor literară, căci aceasta este până la urmă suportul nostru de lucru.

„Un Burgtheater provincial” construiește contextul pentru „Clopotul scufundat”. Prin *literaturizarea* istoriei, mod particular al autorului de a interioriza evoluția obiectivă a orașului, așa cum este ea propusă în documentele parcurse, se pregătește spațiul care să integreze povestea particulară a propriei familii și să justifice felul ei de a fi. Universul familial oglindește în obiceiurile sale, în structura căminului pe care îl ocupă, în relațiile cu ceilalți ritmul unei clase sociale și, în același timp, conturează un spațiu care dezvoltă valențe singulare. Acest roman experimental prin modul în care folosește documentul se configurează într-o monografie a cărei intenție obiectivă (spunem *intenție* tocmai pentru că valoarea cărții este în primul rând ficțională) este aceea de a sintetiza o istorie a spațiului timișorean, a cărui devenire începe cu puțin înainte de atacurile turcești și arată după cum urmează: „Fortăreața Demeșkar era pizmuită în lumea aceasta care se rotește și în ea nu călcăse picior de musulman. Avea ziduri și turnuri puternice, cu neputință de trecut. La poalele fortăreței curgea ca un torent de primăvară râul numit Dimeș și pământul se afla acoperit cu mlaștini și cu stufăriș. Bisericile și turnurile cu clopotnițe erau apărate de apele și mlaștinile dimprejur. În lăcașurile de închinăciune se găseau lucruri artistice, frumos ornamentate, precum și tot felul de cruci”⁴. Limbajul folosit în reconstituirea istoriei până în momentul în care putem vorbi despre demersurile de modernizare care vor înscrie Timișoara în seria marilor centre urbane europene poartă prospețimea pe care și Francesco Grisellini o are când își redactează documentul menit să scoată la lumină complexitatea acestui oraș demn de a fi cunoscut culturii italiene. „Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei în

² Franco Moretti, *Atlas of the European Novel. 1800 – 1900*, London / New York, Editura Verso, 1998, p. 5.

³ Livius Ciocârlie, *Un Burgtheater provincial*, București, Editura Cartea Românească, 1984, p. 7.

⁴ Idem, p. 9.

scrisori adresate unor persoane de vază și învățați” apare în 1780 la Viena, reeditată în 1984 și recuperează cei cinci ani pe care eruditul autor îi petrece aici, dezvăluind cu aceeași prospețime pe care o are și autorul nostru un oraș care își argumentează importanța printr-o abundență a vieții și a resurselor ei: „Îmi sunt cunoscute doar puține țări în care nu s-ar afla bărbați pătrunși de curaj, spirit și pricepere, care să poată studia atât produsele naturale cât și religia și obiceiurile locuitorilor de acolo. Dar Europa mai numără încă multe țări necercetate, a căror descriere adevărată, întemeiată pe discernământ, ar putea servi savantului drept divertisment, oferind satisfacție fiecărui doritor de cunoștințe și trebuind să intereseze – prin utilitatea generală a problemelor – chiar persoane cu funcții mai înalte.”⁵

Cum găsesc austriecii cetatea: „Orașul este așezat în pământ mocirlos. Pe vreme ploioasă, abia se poate ieși pe străzi. În jurul cetății se adună apele, astfel că acolo unde s-a instalat tabăra armatei imperiale anul trecut navigau corăbii turcești. Intrând în cetate, austriecii o găsesc neîncăpătoare, clădită numai și numai din case de lemn, orientale, încât pînă și rezidența pașei, zisă palat, nu se compară nici cu cea mai modestă locuință a burghezului german. Cum casele nu au bolți care să le apere împotriva bombelor și a gloanțelor, în timpul asediului au murit peste o mie de femei și de copii. Curînd, de aceea, va începe construirea unor fortificații, iar lucrările vor dura mult timp”⁶. Orașul nu este o perlă arhitectonică în care să se reflecte marea musulmană tocmai pentru că în contextul ocupației turcești vorbim despre un spațiu periferic. Acest statut nu va fi depășit nici în noul imperiu, însă raporturile sunt cumva mai strânse. Astfel, efortul de integrare și aliniere la noile standarde ale urbanismului sporește, rolul strategic pe care îl are Timișoara nefiind nici el ignorat: „În anii șaizeci, cînd încă nu sînt terminate, se fac eforturi pentru definitivarea lor. Generalul de artilerie și prodirectorul general cu problemele de geniu și fortificații, Graf von Harsch, îi face cunoscut de la Viena, la data de 10 aprilie 1763, directorului lucrărilor de construcție ale fortăreței, locotenent-colonelul inginer von Stockhausen, că zidarii și dulgherii angajați de consiliul municipal din Pressburg au fost puși la dispoziția lui. De asemenea, comisarul princiar teritorial, domnul Enns, a fost însărcinat să recruteze brațe de lucru corespunzătoare”⁷.

Tot acest proces de europenizare își are și momentele lui de cumpănă. Tocmai pentru că discursul istoric, prin obiectivitatea caracteristică, face să rămână în mintea cititorului doar etapele importante, textul literar, pentru că poate să creeze emoție, recuperează detaliile care susțin aceste etape. Astfel, prin jovialitatea fragmentelor citate din cronicile pe care autorul le are în vedere este diminuat tragismul îmbolnăvirii meseriașilor în timpul *arșiței* din 1763. Ușor comic este faptul că nu se întârzie cu planurile de consolidare a Timișoarei, în ciuda febrei oamenilor și a apei care se ivește din substatul mlăștinos. Acest spațiu pare că discriminează, afectându-i mai ales pe cei neobișnuiți cu el. Problema cărămizilor este și ea destul de însemnată; la fel de importantă este dărâmarea caselor vechi, turcești, unele încă locuite: „În sfîrșit, pentru anul 1743 se prevede dărîmarea caselor următorilor locuitori : Jakob Uliber, Karhari, Geiger, Ignatz Strobl, Essenger și Wentzel, ambii măcelari, după cum și casa administratorului de clădiri Hübner. De asemenea, cea a locotenentului auditor principal și o clădire a părinților iezuiți. Celor în cauză li se pune de pe acum în vedere desemnarea caselor pentru demolare, spre a-și putea căuta locuință în timp util și spre a se pregăti în vederea începerii construirii de case la primăvară. Li se atrage atenția să nu facă demersuri verbale sau scrise în preîntîmpinarea executării ordonului primit. În caz contrar, se expun arestării sau la alte pedepse *volnice*. Dacă la

⁵Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 22.

⁶Livius Ciocârlie, op. cit., p. 24.

⁷Idem, *ibidem*.

14 zile după expirarea termenului stabilit nu vor începe demolarea, aceasta se va efectua prin execuție militară pe cheltuiala proprietarului, iar municipalitatea va fi pedepsită pentru neexecutarea dispoziției respective”⁸. Acești eroi locali sunt importanți în economia romanului, anticipând rolul pe care familia Ciocârlie îl va avea. Fiecare membru este integrat toposului pe care îl locuiește, iar istoriile individuale sunt complementare mării istorii, justificând-o.

În aceeași direcție funcționează și alte figuri care aparțin spațiului. Povestea *frumoasei* Iolanda M., o curtezană deportată din Viena în 1752, când președintele administrației cetății Timișoarei este Iosif Leibnitzer, are suficientă greutate încât să fie însemnată pe pânza hărții literare a autorului, căci are o casă de întâlniri care agită liniștea nocturnă a orașului. Arhiva poliției locale depune mărturie în acest sens. În alte câteva pagini este descrisă viața primarului Solderer și a fiicei acestuia, Ana Catharina. Parte integrantă a procesului de configurare a orașului este și destinul Gosanei. Romanul *literaturizează* și o serie de anchete ori documente care descriu interogatoriul prin torturarea femeii acuzate că și-a instigat amantul să îlucidă pe soțul ei pentru a se putea căsători cu ea. În acest fel, textul dezvoltă și o critică socială, comunicând practici legale din prima parte a europenizării orașului. Scena executării sentinței, aparent decupată din însemnările grefierului, este ilustrativă: „Bela Schiff este în măsură să precizeze că sînul drept al Gosanei a fost smuls – cu cleștele încins, așa cum prevedea sentința - în fața tribunalului, iar sînul stîng în fața palatului Băncii Naționale de azi, după care s-a mers spre locul de osîndă pe unde se află Direcția Poștei și, când scria autorul mai sus numit, Casa maghiară, apoi către Fabric, de-a lungul brațului principal al Begheiului, prin fața unor mori și a câtorva birturi, pînă la cocioabele din mlaștini unde, la 24 de coți de terenul învecinat, în așa fel încît umbra supliciului să nu cadă pe proprietatea cuiva, gîdele, cu o lovitură meșteșugită de sabie, a încheiat istoria mult, pentru faptele ei păcătoase, încercatei femei”⁹. O altă anchetă îl are în vedere pe Constantin Craiovean, acuzat de furt. Povestea de dragoste a lui Mitru Glăvan care își părăsește familia pentru frumoasa văduvă Maria Bebișila merită și ea consemnarea. Cartea e plină de astfel de istorii particulare, rolul lor fiind acela de a da culoare acestei societăți care se construiește în roman și pe care o surprindem în plin proces de evoluție, căci viața își are aceleași ritmuri, însă trebuie să se înscrie într-un cod etic ce își stabilește și el direcțiile în același proces. Ni se propune astfel un altfel de mod de a vedea cum se construiește o societate, citind în trecutul ei, descoperind locuri și fapte ale memoriei. E drept, nu avem ceritudini în ceea ce privește veridicitatea acestor povești. Pot fi doar produsul imaginației autorului, însă creează iluzia de viață trăită și sunt perfect asimilate orașului.

Nicio etapă istorică nu este ignorată, însă trecerea prin ele se face treptat, cu o mare atenție la tipologia spațiului. Astfel, înainte de intrarea trupelor ungurești în Timișoara, orașul își trăiește liniștit ritmurile cotidianului: „Este o primăvară, o lună aprilie, frumoasă aceea de care ne ocupăm. Uneori, dimineața, norii acoperă soarele către orizont, mai târziu razele îi sparg și ziua va fi liniștită ca și ieri. Dinspre șanțurile cetății adie miros de flori, prin piețe se adună stoluri de porumbei, din cînd în cînd stîrniți și risipiți de trecători. Aceștia își văd de treburi ca în orice an. Se îndreaptă spre ateliere, alții spre birouri, se plimbă, fac comerț. Servitoarele sînt la piață, doamnele intră în prăvălii (la negustorul Wagner, pe strada Vienei, au sosit articole de sezon). Deodată, în ambianța asta pașnică încep să circule zvonuri întunecate despre apropierea trupelor ungurești. În luptă cu imperialii comandați de contele Christian Leiningen, maghiarii au învins, au ocupat Caransebeșul, Lugojul și, sub conducerea generalului Bem, înaintează din direcția Șag. Prudent, comandantul cetății, feldmareșalul-locotenent Freiherr Rukavina, ordonă închiderea

⁸Idem, p. 29-30.

⁹Idem, p. 47-48.

porților *Vieneză și Iozefin*¹⁰. Atacul în sine lasă să se vadă și structura mixtă a populației, precum și felul în care fiecare naționalitate este privită de Centru: „Nervozitatea crescândă a consiliului de război se manifestă și în relație cu locuitorii care nu sînt germani. Evreii sînt declarați dușmani, românii și sîrbii prieteni pasivi. Se fac arestări; între altele, una cu totul neașteptată: este arestat pentru tărăgănarea recrutărilor Heinrich Papa, adjunct al funcției însemnate de Stadthauptmann. Se confiscă averi pe motiv de simpatie față de inamici, ceea ce-i determină pe mulți să părăsească orașul”¹¹. Câțiva indicatori reprezentativi pentru acest nod urban sunt afectați în timpul bombardamentelor, schimbându-i geografia: „Duminică, în 17, focul de artilerie se întetește din nou. Sînt lovite primăria, mănăstirea piariștilor, ca și numeroase alte clădiri. Ripostînd, imperialii țintesc și fac pagube mai cu seamă în Iosefinul ocupat. Este avariata și casa, deosebit de frumoasă, a domherului Iosef Gabriel. Avem o descriere a acesteia în cartea despre Banat a lui Friedrich Uhl. Acoperișul casei, „simplu și nobil în relațiile arhitecturale“, se sprijinea pe șase coloane pe care urcau plante agățătoare verzi. Dincolo de casă, spre grădină, se arcuia un semicerc de lămîi și portocali. Între pomișori, din loc în loc, cactuși și aloeși. În grădină, flori exotice galbene și roșii, temple și ermitaje din lemn, boschete dulce mirositoare, vase chinezești. Pe dreapta, ascuns printre crengi, un pavilion îmbrăcat în coajă de copac; este bucătăria, vin dintr-acolo îmbietoare adieri”¹². *Autorul-cititor* semnalează un bal în timpul celor două săptămâni de atac neînterupt și creează astfel un aparent comic de situație, prin incompatibilitatea sărbătorii cu războiul. Prin acest pretext al ignorării stării de alertă se umanizează peisajul. Reprezentarea scenei se produce pornind de la un scurt paragraf: „Tot în Iosefin, la fabrica de țigarete, se dă un bal în plină bătălie de artilerie. Petrecerea continua până ce clădirea este nimerită de un proiectil”¹³. Frazele funcționează ca un comentariu rezizoral în această țesătură tragică a contextului, cu efect ironic ce vine dintr-un paradoxal comic al absurdului. Livius Ciocârlie coboară în planul afectiv sursa istorică, bagatelizând-o, în limitele decenței. Reușește să pună frână unei tensiuni generale tragice prin semantica pe care o dezvoltă războiul.

Pe măsură ce istoria avansează, autorul începe să particularizeze treptat viziunea prin introducerea elementului autobiografic. Astfel, concomitent cu evoluția cronologică, până la Primul Război Mondial, romanul îndreaptă atenția cititorului și înspre presa scrisă, căci ea îi comunică societății pe care o descrie evenimentele care au loc în structurile ei și asigură legătura cu celelalte centre urbane din apropiere. De la *rubrica de vorbă cu abonații, starea vremii*, anunțuri locale, publicitate la campanii anti-fumat, ziarele oglindesc bunul mers al lucrurilor și, pentru posteritate, sunt căi prin care specificul arealului timișorean se face cunoscut. De asemenea, anticipează formele de manifestare literară din școli (fiecare clasă are o revistă în care este prezentată activitatea sa ca argument că sistemul de învățământ merge în direcția corectă). Acesta este și contextul în care talentul literar al elevului Livius va fi prezentat unui public format din corpul profesoral și din părinți. Numărul 3 din anul 1946 al revistei „Echerul”, al cărei redactor-șef este fratele mai mare, Ion Ciocârlie, este citat de autor. În textul său descoperim o rubrică de curiozități geografice, însemnări despre ora de gimnastică la care *nu s-a găsit nici un fir de tutun* sau despre faptul că elevul Birnstill avea numărul matricol cusut pe mânecă, știri despre echipa de box a școlii ale cărei echipe sunt din ce în ce mai bine antrenate și, nu în ultimul rând, ne este prezentată activitatea celor două partide ale școlii, „Echerul” și „Fițuica”, aflate în plină *conurență în lupta electorală*.

¹⁰Idem, p. 81.

¹¹Idem, p. 83-84.

¹²Idem, p. 86-87.

¹³Idem, p. 86-87.

Să revenim, însă, la elementul autobiografic. Coborând din zona generală a configurării istorice, în harta sa particulară a orașului autorul își introduce tatăl ca erou local important în economia urbană. Recuperând, ca într-o fișă biografică, principalele puncte din evoluția familiei (căsătoria părinților, în 15 iunie 1930, nașterea primului fiu, Ioan, în 14 mai 1931, perioada petrecută la Buziaș, jurământul de credință făcut Regelui Carol al II-lea, nașterea celui de-al doilea fiu, Livius, în 9 octombrie 1935, la Timișoara), povestea familiei scoate la lumină câteva aspecte importante pentru cartografierea spațiului timișorean tocmai pentru că, din această etapă, contextul este trăit, iar denunțarea lui este cu atât mai onestă. De aici își spune cuvântul experiența familiei și, ulterior, pe măsură ce copilul devine conștient de lumea în care trăiește, experiența personală preia frâiele scriiturii. Anii imediat următori nu rămân fără implicații în viața familiei. Lumea *domnilor* căreia Livius îi aparține (lumea funcționarilor în administrație) are avantajele ei. Cu toate acestea, la final de 1940, când Horia Sima este profesor la Caransebeș, o serie de agitari sunt arestați și duși la Timișoara. Inclusiv asupra lui Simion Ciocârlie planează o acuzație cum că ar fi făcut parte din mișcarea legionară. După ce fusese considerat curat din punct de vedere politic, primește statutul de membru al Ordinului Steaua României, gradul de cavaler și este numit *administrator financiar principal la ministerul de finanțe*. Dar, în 1947, un ordin de ministru îl eliberează din funcție.

Cea de-a doua conflagrație mondială nu scapă exercițiului consemnării, căci autorul se responsabilizează încă de la început să descrie un proces istoric particularizat care să justifice ritmurile orașului. Experiența unui război trăit dictează inclusiv stilul de scriere, căci textul are de acum aparența unui jurnal de front în fragmentele care îi descriu efectele: „În dimineața zilei de 9 aprilie batalionul face popas pentru ca soldații să mănânce, în zona unui sat. Este o dimineață liniștită, cu soare pe cer; de jur împrejur nici un semn de război. Dinspre sud apar câteva avioane care mitraliază batalionul și se retrag în mare grabă lăsând în urmă morți și răniți; printre morți, medicul batalionar. Alarmați, comandanții dau ordin ca mișcarea să se reia în dispozitiv de marș de apropiere cât mai larg împrăștiat. Sînt însoțiți toată ziua de zgomotul de motocicletă al tărărețelor care mitraliază și aruncă grenade. Aviația germană nu se zărește nicăieri”¹⁴.

Familia este termenul generic și în „Clopotul scufundat”, căci, dacă intenția autorului în „Un Burgtheater provincial” a fost aceea de a elabora un text care să răspundă la grila romanului, dar și la cea a cronicii, aici avem o cronică de familie complementară. Apare și acum preocuparea pentru originile familiei, istoria bunicului fiind reprezentativă pentru tranziția rural-urban pe care mulți au făcut-o. Casa se află pe strada Müller Guttenbrunn. Cotidianul, condițiile în care familia trăiește, serviciile de care beneficiază, totul este consemnat de autor. De data aceasta își depășește condiția de *autor-cititor* și se integrează în acest univers casnic pe care îl construiește în paginile sale. Acestea rămân un veritabil document despre viața familiei bănățene care locuiește spațiul timișorean căruia trebuie să i se adapteze între războaiele mondiale și instalarea regimului totalitar. Rolurile părinților sunt distribuite după schema clasică: tatăl lucrează, iar mama renunță la serviciul din învățământ pentru a se ocupa de casă. Este descrisă ca o gospodină veritabilă, care *a avut perioada ei bună* cât timp copiii au fost mici pentru că are alte deschideri aici. Avem imaginea unei femei împlinite cu statutul ei. Viața la Timișoara permite multe, având în vedere faptul că părinții au avut o situație materială destul de bună la împlinirea mariajului. Fragmentul care urmează sintetizează complexitatea acestei lumi a funcționarilor într-o schemă care rezumă cotidianul. Orașul oferă tot ce este necesar unui trai așezat, cu măsură. Nu permite exagerările, însă nici nu propune o viață la limita subzistenței, ci o

¹⁴Idem, p. 270.

depășește cu mult: „Fată în casă de la biroul de plasare, recomandări. Croitoreasă cu practică la Viena, modistă pentru pălării, o dată pe săptămână la „coafor”. Manicură fără culoare, cu lac transparent. Furnizori. Babcsanyi, coloniale și delicatose, reparații încălțăminte Holzner; Schenider, croitor pentru copii. Farmacistul Kun. Tata, „subalterni”. Nu avea vulpe argintie și blană de astrahan, accesibile, acestea, numai funcționarilor care primeau „șperț”. În decembrie se tăia porcul, de preferință York. Ore de germană, ore de pian. Vin roșu la masă, sîmbăta „snițal vienez” cu spanac. Sonerie atîrnată de lampă, pentru servitoare. Vizite duminicale, familia Mușlea, domnul „bobăriță”, familia Mircu, domnul gras. *Heidelbergul de altădată* la radio, operă, *Madame Batârflai*. Verile, la „Băi”. Grădinar, să tundă gazonul, să dezgroape trandafirii. Ghețarul, hornarul, poștașul. Popa, la Bobotează. Mărțișor de aur, o treflă, o potcoavă, un purcel. „Crempita”, „caramelșnit”. Pîine coaptă în casă, o dată pe săptămână, ladă cu făină în cameră, cu despărțituri: de „pîine”, „de prăjituri”. Butoi cu varză. Aprovizionare pentru iarnă în piața din Iozefin. Pantofi la comandă, din piele de „box” pentru toată ziua și fini, din piele de „șevro”. *Serenada din Valea Soarelui*. Fosco Giachetti, Viviane Romance. Almanahul „Mariana”, cartea de bucate Sansa Marin. Doctorul Pocreanu de la 3 la 5. „A făcut o bronșită, stimată doamnă”. Prontosil. Compot de mere, „pireu” de cartofi. Burtieră, corset. „Tati”, de la Mehadia, toamna, fasole uscată, făină de cucuruz. Bomboane de ciocolată „Vinga”. Copiii la „Regata”, patinaj. Hocheiști pe cutie, un mare cîmp înghețat. *Moartea civilă*. „La lemne”, „la” spălătorie. Arhitectul Braun”¹⁵.

Pentru a susține această iluzie de viață ce pare că se desfășoară concomitent cu actul lecturii, pagini din jurnalul copilului Livius sunt citate foarte frecvent. Deși zilele par să aibă aceeași rutină, care cuprinde trezitul dimineața, dejunul, puțină lectură, drumul spre școală, orele petrecute aici, jocul de-a *hoții și bandiții*, drumul înapoi acasă, lecțiile particulare de pian, de franceză, de germană și mesele în familie, fiecare repetare a aceluiași tipar cotidian trădează tocmai schimburile culturale care au loc, depun mărturie despre raporturile armonioase pe care peisajul multicultural și multiconfesional al Timișoarei le catalizează. O *micro-armonie*¹⁶ socială. Acest exercițiu de scriere care în mod cert era practicat și de alte familii cu structură asemănătoare revelează felul în care copiii erau educați și traduc în scris pulsul unor etape de existență. Mai mult, jurnalul lui Livius vorbește despre schimbările școlilor în timpul războiului și descrie principalele repere ale orașului înregistrate pe drumul către casă. Câteva exemple: „*Parcul școlii. De fapt erau trei parcuri. Unul împrejmuț, la capătul curții, în pantă, cu copaci mari. Alt, altul în fața clădirii, o fișie cu iarbă și pomișori. Dincolo de ea, trecînd un podeț peste Bega moartă, un canal îngust, al treilea parc, Regina Maria, cu alei, cu scaune în loc de bănci, între cinematograful Apollo și podul Decebal. Treceam prin parc către casă și copiii sugeau fructul negru maroniu, cu formă de banană, al unui copac. Îi invidiam, mie nu-mi plăcea gustul iute și dulceag. La intrarea în parc stîlpi de zidărie cu lampioane din fier forjat. Pantă pentru săniuș*”¹⁷. Interesant este felul în care se raportează la alt centru urban, Bucureștiul, în timpul studenției. Venind dintr-un spațiu în care a avut acces la o cultură multifacțetată în primul rînd prin deschiderea la dialog care caracteriza populația, are aici sentimentul provincialului. Își reproșează lipsa de sistem a educației primite și se simte *format* ca o *brînză Schweitzer*.

Cel de-al patrulea capitol al „Clopotului scufundat” merge în direcția realismului balzacian explicit prin stilul scriiturii lui. Dacă în paginile de jurnal ori în fragmentele metatextuale textul funcționa în spirit modern, prin colaj și memorie, aici avem descrierea

¹⁵Idem, p. 58-59-60.

¹⁶Termen care numește un capitol al volumului *Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă*, coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, București, Editura Polirom, 1998, preluat din volumul omonim al lui Virgil Nemoianu.

¹⁷Livius Ciocârliie, *Clopotul scufundat*, p. 97.

amănunțită a casei, geografia ei interioară. Fiecare loc are un specific al său și invită la tipuri particulare de acțiune care construiesc acest univers casnic exponențial pentru clasa *domnilor*. Se întocmește un adevărat dosar de existență, iar casa este prezentată cititorului ca un muzeu în care realistul Ciocârlie ne ghidează așa cum o face Brâncuși în atelierul său. Astfel, câinii, florile, obiectele casnice, vecinii nu scapă analizei, memorării și înregistrării în text. Acesta își argumentează acum la cote maxime intenția dimensiunii documentare. Ce se bea: în vitrina *empire* găsim rom de Jamaica, ceai Ridgways, five o'clock Tea loo years reputation for quality, în cutie de metal, coniac, cacao Van Houter, tot în cutie de metal, liqueur Zwack, Arad, sticle de Lacrima Christi, șervețele Hallmark, Christmas Coasters, zahăr candel și artificii pentru Crăciun. Se fumează: țigările Pall Mall, Hellas, Senior Service, Snagov și Kossuth.

Romanul propune o serie de focalizări pentru a accentua și prin explorarea vieții private complexitatea existenței unei anumite clase. Intrăm împreună cu textul în casa cu etaj, cu *subsol*, *parter* și *pod* și ajungem în bucătăria cu *tavan alb* și *plăci de faianță* pe pereți pentru a observa întregul laborator care hrănește familia: „De-a lungul peretelui alăturat, o ladă de lemne, un scăunel, mașina de gătit și un aragaz. Încadrat în peretele următor e dulapul de bucătărie, galben unt, cu mânere nichelate. În partea superioară are două uși de sticlă, glisante, jos două uși de lemn și, la dreapta, de sus pînă jos, altă ușă de lemn. În despărțitura de sus se văd paharele, farfuriile și toate vasele de sticlă, ceștile de cafea cu farfuriile lor. Jos sînt farfuriile, întinse și adînci, castroanele și cratițele. Pe partea din stînga sînt trei sertare. Jos, cuțite de bucătărie, tirbușoane, pile, la mijloc tacîmuri, sus caiete cu rețete, o foarfecă, o șurubelniță, o cheie de patine, un creion și cîrpe de șters praful. Pe dreapta, alte trei sertare. Jos, polonice și linguri de lemn. La mijloc, tacîmuri, cești și farfurii de copil. Sus, răzătoare, un satîr, o morișcă pentru făcut frișcă, un bătător de carne. În sertare, o adîncitură în care se găsește cîntarul, suportul de greutate pentru cîntar, o tavă mică de metal și un borcan, ceasul deșteptător, diferite chitanțe și cheia de la lemne”¹⁸. Cămara descrie o abundență culinară sănătoasă prin diversitatea culorilor, a gusturilor și a texturilor, abundență care va fi egalată doar de caietul cu rețetele de prăjituri. Baia și dormitorul urmează să se descopere cititorului pe care îl găsim incontestabil în ipostaza turistului: „Din baie intri în dormitor. Mobilă luminoasă. Două dulapuri alăturate, un pat dublu, două noptiere, o oglindă boudoir, o masă rotundă cu picioare curbate, două taburete cu stofă galbenă și un scaun fără spătar. În colțul din stîngă ușii, o sobă de teracotă, galbenă, cu o firidă după un grilaj metalic. Pe pereți sînt următoarele fotografii : un portret de familie cu mama, tata, Ion la nouă ani, eu la cinci ani, un portret de familie cu taica de la Mehadia, tînăr, bunica, tînără, pe scaun, cu uica Ionel în brațe, tușa Duși pe care n-am cunoscut-o, tînără, în picioare, mama și tușa Nuți, mici, pe o masă, mama în picioare, tușa Ana și uica Victor, în ziua nunții, în curtea bisericii de la Eșelnița, tușa Ana în rochie de mătase cu voal, muica și taica, pe bancă, în fața casei de la Eșelnița, între cincizeci și șaiszeci de ani, mama și tata, în ziua nunții, lîngă un gard viu, mama în rochie de mireasă cu voal, pe scaun, tata în picioare, tușa Nuți și uica Ioța, în ziua nunții, sub poartă la Mehadia, tușa Nuți în rochie de mireasă cu voal, uica Ioța cu sabie și chipiu de paradă, amîndoi pe un covor. Pe noptieră, pe una, unde doarme mama, tata la vreo patruzeci de ani, pe cealaltă unde doarme tata, mama la vreo treizeci și cinci de ani”¹⁹. Turul este încheiat cu imaginea biroului și a bibliotecii.

Următorul capitol îl scoate pe cititor din zona privată în orașul propriu-zis. Traseul pe care i-l propune autorul este următorul: Strada Popovici – Strada Olimp – Arena Progresul – Strada București – Strada Zurobara – Piața Unirii – Bulevardul Take Ionescu – Parcul Rozelor –

¹⁸Idem, p. 132.

¹⁹Idem, p. 135.

Strada Mercy. Particular este modul în care se articulează reprezentarea pentru că imitarea perfectă a traseului devine o obsesie pentru ghidul care devine cartograf în adevăratul sens al cuvântului. El construiește o hartă pe care înscrie arterele principale care ordonează spațiul. Fiecare fragment care descrie fiecare dintre elementele enumerate mai sus fac suportul unei analize geografice sau sociologice, suplimentare celei literare. Luăm ca exemplu Piața Unirii: „Pavată pe atunci cu pietre numite ghiară de pisică. De la mijloc încolo, piață de zarzavaturi. De la mijloc încoace mergeam într-o zi de primăvară, sau poate de toamnă, imediat după prînz, necăjit că Poli, la prima ieșire în lume după războiul de curînd încheiat, fusese numită „echipă jucărie” în *Gazeta sporturilor* de la București. În alt an s-a expus acolo o balenă afumată ca un vagon de tren. În centrul pieții monumentul catolic cu sfinți săgetați. În colț, pe stînga, cum vii dinspre Take Ionescu, domul. Cu popa și Țoați, cam pe la începutul inițierii, am ascultat concertul unui organist. Biserica arhiplină, noi în pronaos. Mi-a plăcut la fel de mult cît m-a plictisit. Urma o stradă îngustă unde, printr-o fereastră de la parter, s-a văzut mulți ani un domn uscat rezolvînd probleme de șah. Fragment compromis”²⁰.

Toate aceste elemente au valoare *cronotopică* și funcționează ca metafore ce au rolul de a „exprima caracterul indisolubil al spațiului și timpului”²¹. De asemenea, au *importanță tematică* și *figurativă*: Ei sînt centre în jurul cărora se organizează principalele evenimente ale subiectului romanului”²². Orașul este pentru studiul nostru marea temă a celor două romane și își revelează structura în istoriile locale și particulare. Scriitura modernă a autorului poartă amprenta experimentului în primul rînd la nivelul tehnicii narative. Sunt puse împreună într-un colaj care își găsește unitatea („Un Burgtheater provincial” pregătește „Clopotul scufundat”) atît stilul cronicarilor, al jurnalul intim al jurnalului de război, cît și corespondența, reușind astfel, prin suprapuneri temporale, memorie involuntară și descrieri realiste, să surprindă complexitatea spațiului timișorean. Tocmai pentru că textul literar oferă șansa *amănării*, are calitatea de a prelungi starea imaginativă a cititorului pe care îl implică într-un proces de creație. Timișoara ca pretext dezvoltă o geografie subiectivă în paginile romanelor prin acea dublă privire de care aminteam la începutul studiului (privirea cartografului – jocul ficțional al autorului – și privirea celui care urmărește structura acestui spațiu în lectură, ajungând astfel să își proiecteze o hartă literară proprie) și se configurează într-o arhitectură de idei ce creează iluzia realității. În acest mod este argumentată încă o dată valoarea documentară a scrierilor lui Livius Ciocârlie.

BIBLIOGRAPHY

- BABEȚI, Adriana, Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1998.
- BAHTIN, Mihail Mihailovici, *Formele timpului și ale cronotopului în roman în Probleme de literatură și estetică*, Traducere de Nicolae Iliescu, Prefață de Marian Vasile, București, Editura Univers, 1982.
- CIOCÂRLIE, Livius, *Un Burgtheater provincial*, București, Editura Cartea Românească, 1984.
- CIOCÂRLIE, Livius, *Clopotul scufundat*, București, Editura Cartea Românească, 1988.
- GRISELINI, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984.

²⁰Idem, p. 164.

²¹M. Bahtin, *Formele timpului și ale cronotopului în roman în Probleme de literatură și estetică*, București, Editura Univers, 1982, p. 294.

²²Idem, p. 481.

MORETTI, Franco, *Atlas of the European Novel. 1800 – 1900*, London / New York, Editura Verso, 1998.

ROBINSON, Arthur H., MORRISON, Joel L., MUEHRCKE, Phillip C., KIMBERLING, A. Jon, GUPTILL, Stephen C., *Elements of Cartography*, John Wiley & Sons, Inc., , Printed in the United States of America, 1995.